

Araştırma Makalesi
Original Article

7 (3) 2020: 1561-1582
10.46868/atdd.05

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adanalı Bir Siyasetçi: Ahmet Muhtar Fikri (Gücüm)Bey(1876-1930)

İrşad Sami Yuca*

ORCID: 0000-0001-5797-3100

Öz

Sosyal bilim alanının önemli bir bölümü olan tarihte, biyografi çalışmaları genel manada popüler ve ilgi çekici bir alan olarak belirmektedir. Her ne kadar tarihsel açıdan önemli bir şahsiyetin hayat hikâyesi çalışmanın merkezine konularak ele alınmaya ve anlatılmaya gayret gösterilse de işin seyri başka mecalara akabilmektedir. Çünkü çalışmanın bütününde kişinin yaşadığı zaman aralığındaki bireysel tutum ve davranışları üzerinde izler bırakan ailesinin yanı sıra siyasi, kültürel, ekonomik, dini, sosyo-psikolojik ve benzeri birçok alanın da etkisi görülebilmektedir. Ayrıca biyografi çalışmalarında farklı disiplinler ile ilgili birçok yeni olay ve olgunun da keşfi yapılarak gün yüzüne yeni bilgiler çıkarılmaktadır. Bu çalışmada da benzer düşüncelerden hareketle II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Muş, Diyarbakır, Payas, Adana, Mersin ve Ankara ekseninde çok yönlü kişisel yapısıyla dolu bir hayat yaşamış ve yakın dönem Türk tarihine önemli siyasi izler bırakmış olan Ahmet Muhtar Fikri Bey'in biyografisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhtar Fikri Bey, Adana, Mersin, Biyografi, Siyaset

Gönderme Tarihi: 20/08/2020

Kabul Tarihi:26/09/2020

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, s.yuca@alparslan.edu.tr

An Adana Politician from Ottoman to Republic: Ahmet Muhtar Fikri (Gucum) Bey (1876-1930)

İrşad Sami Yuca

ORCID: 0000-0001-5797-3100

Abstract

In history, which is an important field of social science, biography studies appear as a popular and interesting field in general. Although the life story of a historically important person is put at the centre of the study and efforts are made to address and explain it, the course of the work can flow into other mediums. Because in the whole of the study, the effects of political, cultural, economic, religious, socio-psychological and many similar fields can be seen in addition to the family, which leaves traces on the individual attitudes and behaviours during the period of time. In addition, many new events and phenomena related to different disciplines are discovered in biography studies and new information is revealed. In this study, based on similar thoughts, the Abdulhamid II., the II. Constitutional Monarchy, the World War I., the War of Independence and the first years of the Republic, the biography of Ahmet Muhtar Fikri, who lived a life full of multi-faceted structure in axis of Mus, Diyarbakir, Payas, Adana, Mersin and Ankara and left important political traces in the recent Turkish history, will be discussed.

Keywords: A. Muhtar Fikri Bey, Adana, Mersin, Biography, Adversary, Politics

Received Date: 20/08/2020

Accepted Date: 26/09/2020

Ахмет Фикри (Гюджум) Бей (1876-1930) – Аданийский политик Османской Империи и Турецкой Республики

Резюме

Изучение биографии в истории, которая является важной частью области социальных наук, в целом считается популярной и интересной сферой. История жизни исторически важного человека является главной причиной исследования, в ходе работы исследования и объяснения были затронуты и другие сферы. Во всем исследовании можно увидеть влияние многих областей, таких как политическая, культурная, экономическая, религиозная, социально-психологическая и т. д., а также его семья, которая оставляет следы на индивидуальных отношениях и поведении в течение периода времени, в котором живет человек. Кроме того, в исследованиях биографии обнаруживается много новых событий и явлений, относящихся к разным дисциплинам, и раскрывается новая информация. В этой работе, исходя из единомышленников, будет рассмотрена биография Ахмеда Мухтара Фикри Бея, который жил полной многогранной жизнью на оси Муш, Диярбакыр, Пайас, Адана, Мерсин и Анкара в первые годы Второй Мировой Войны, национальной борьбы и Республики и оставил важные политические следы в недавней турецкой истории.

Ключевые слова: Мухтар Фикри Бей, Адана, Мерсин, Биография, Политика

Получено: 20/08/2020

Принято: 26/09/2020

Giriş

“Tarih mi bireyleri şekillendirir yoksa bireyler mi tarihe şekil verir?” ilginç bir soru olarak tarihçilerin ve diğer paydaş sosyal bilimcilerin genel geçer bir cevap için üzerinde sıklıkla durdukları bir mevzu olmuştur. Soru, sosyal bilim alanında yıkıcı ve onarıcı boyutlarıyla her bir yüzyılı olağandışı yeni fikirlerle meşgul etmeyi başarmıştır. Bu soruya açık veya gizemli cevap arayışları 21. yüzyılda halen devam etmektedir. Fakat tatmin edici bir cevabın vücuda geldiğini söylemek de zordur. Ortada birbirinden değerli birçok cevap olmasına karşın üzerinde ittifak edilmiş bir cevabın olmadığı aşikâr bir sonuçtur. Netice itibariyle bireyi anlamak zor ve karmaşık bir soru olmanın ağırlığı altında, tarihsel açıdan iz sürmek de bir o kadar zorlaşmaktadır. Bu çalışmanın konusu bir biyografi gibi dursa da aslında tarih ve bireyin karşılıklı diyalektikliği meselesine bir cevap oluşturmaktır. Yani hülasa kim kime, orantısal değişkenlik göz ardı edilmeden, daha fazla etki (tarih-birey) yapmaktadır.

Tarih kavramı içerisinde görkemli duruşuyla “insan” hep ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Ancak tekili ifade eden bireyi diğer insan kümelerinden müteşekkil ve onların karşılıklı etkileşimlerinden kaynaklı olarak inşa olmuş olunan toplum, halk, millet, vatan, siyaset, iktisat, gelenek, din, cemaat, cemiyet, devlet, eğitim, aile vb. unsurlardan ve coğrafya/iklimden koparmak imkânsızdır. Çünkü birey dünyaya biyolojik bir canlı olarak teşrifinden itibaren bütün bu formasyonların tedrisatından aşamalı olarak az/çok bir orantıyla geçmek suretiyle karakteri/düşünce dünyası şekiller almaktadır. Bireyin bir alıcı olarak dıştan aldıkları psiko-sosyal açıdan açık şekilde olduğu gibi örtük bir yolla da alabilir. Bundan mütevellit insan içinden geldiği doğa, iklim ve toplumsal özelliklerin hem bir şekil alanı hem de şekil vereni konumunda olduğu yadsınmamaktadır. Üzerinde durulan ve girift bir sosyal bilim düşüncesi özelliğini taşıyan bu genel anlatılardan sonra örnek olarak çalışmanın merkezine konulan birey Ahmet Muhtar Fikri(Gücüm)Bey’dir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında kaynakların sınırlılığına rağmen hayatının her aşamasında kendisindeki değişim ve dünyanın diğer ötekileri ile olan münasebetinin boyutlarına ve sonuçlarına değinilmeye çalışılacaktır.

Ahmet Muhtar Fikri Bey'in Hayatı (1876-1930)

Tarihi bir gerçek olarak herhangi bir tarihsel zaman aralığına hükmeden baskın siyasi figür, kültür, ideolojik düzen ve iktisadi yapı gibi unsurların bu devrede yaşamış olan bireylerin gerek düşünce ve gerekse karakterleri üzerinde keskin izler bıraktığı malumdur. Ahmet Muhtar Fikri Bey'de Osmanlı'nın her alandan karmaşık bir siyasi, kültürel ve iktisadi durumlarının nüksettiği bir zaman zarfında, 1 Temmuz 1876 tarihinde Osmanlı'nın doğu bölgesi içerisinde yer alan Muş'ta dünya gelmiştir. Bazı kaynaklar ve özellikle ailenin nüfus kayıt örneğinde ise doğum yeri Diyarbakır olarak geçmektedir. Babası Cizreli olup Cizrelizade Mustafa Rıza Bey olarak bilinmektedir. Annesi ise İffet Hanım'dır¹. Ailesinin etnik kökeni hakkında yeterli bir bilgi olmamasına karşın Cizre nüfusunun demografik ağırlığının Kürtlerden müteşekkil olmasına karşın az sayıda Ermeni ve Türkmenlerde bulunmaktaydı. Ancak yine de kesin bir tanım yapmak imkânsızdır². Muş ve Diyarbakır çevresinde geçen çocukluk ve gençlik yılları önemlidir. Çünkü Osmanlı'nın bu yoksul coğrafyasındaki kentlerde etnik ve dini kimlikler bağlamında kozmopolit bir sosyolojik durum söz konusu iken, iktisadi açıdan ise geri kalmış bir resmi tasvir etmektedir. Hayatının ilk evrelerini böylesi bir çevrede geçirmiş olması onun düşünce dünyası ve tutumları üzerinde önemli bazı etkiler bırakmıştır.

Muhtar Fikri Beyin babası Cizrelizade Mustafa Rıza Bey, Osmanlı'nın Doğu ve Güneydoğu taşra kentlerinden Bitlis, Muş, Diyarbakır ve Cizre'de devlet memurluğunun çeşitli kademelerinde bulunmuş ve son olarak kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulunduktan sonra emekliye ayrılmıştır. Cizrelizade Mustafa Rıza Bey'in ailesi, Cizre'nin önemli bir köklü ailesi olup bölgede Cizrelizadeler namıyla anılmaktaydı. Cizrelizadeler ailesinden birçok devlet adamı yetişmiş entelektüel seviyesi iyi olan bir aileydi. Cizrelizade Mustafa Rıza Bey kendi çocuklarının da hem dini hem de örgün eğitim bağlamında iyi yetişmeleri için gayretleri olmuştur. Çocuklarından Hacı Mehmed Galip Efendi (1859) Diyarbakır Vilayeti

¹ Ailenin kuşakları arasında aktarılan bilgiye göre A. Muhtar Fikri Bey'in babası Cizrelizade Mustafa Rıza Bey bir dönem Muş'ta idari görevler üstelendiği dönemde Muhtar Fikri Bey dünyaya gelmiştir. A. Muhtar Fikri Bey'in torunu Şadi Fikri Gücüm ile 18 Mart 2020 tarihinde yapılan görüşme.; Bazı Kaynaklarda Muhtar Fikri Bey'in doğum tarihi 1879 olarak geçmektedir. *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, TBMM Kültür, Sanata ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 309.; Şadi Fikri Gücüm'ün kişisel arşivinden "TBMM I. Dönem Mersin Milletvekili Ahmet Fikri'nin kısa özlüğüdür" adlı resmi yazıda doğum tarihi 1295/1879 olarak geçmektedir.

² Elif B. Aksoy, "Cizre Örneğinde Etnisite İçerisinde Karşılaşma Biçimleri", Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 73-79.

Mektubî Kalemî ve Kerbela Sancağı Mutasarrıflığı Vekâletinde bulunmuş önemli bir devlet ve aydın kişidir³. Cizrelizade Mustafa Rıza Bey'in en büyük oğlu olan Mehmed Naif Efendi (1854) ise Diyarbakır Vilayeti Tahrir Emlak Merkez Kalemî Mukayyidliği ve Mardin Sancağı Bidayet Mahkemesi Müstantikliği görevlerinde bulunmuştur. Muhtar Fikri Bey, ailesinin okumaya ve eğitime değer veren bu kültüründen son derece etkilenmiştir. Ayrıca aile üyelerinden değerli devlet adamlarının çıkmış olması ve bölge genelinde biliniyor olmaları da kendisi içinde kıymete haiz bir durumdu. Gençlik yılları esnasında bilhassa babası Cizrelizade Mustafa Rıza Bey dönemin Diyarbakır'ın üst eğitilmiş tabakasında sevilen ve sayılan bir kişi olarak belirlemektedir.⁴Babasının bu ilişkileri sayesinde kendisi de yeni şeyler öğrenmekten geri kalmıyordu.

II. Abdülhamid'in baskıcı iktidarının sıkıntılı bir vaziyette sürdüğü yıllar, Muhtar Fikri Bey'in çocukluk ve gençlik dönemlerine denk gelmesi ayrıca önem arz etmektedir. Bu dönemde ilk ve orta dereceli eğitimini Muş ve Diyarbakır'da tamamlamıştır. Babasının Muş'tan Diyarbakır'a tayin olması hayatında adeta bir dönüm noktasıdır. Diyarbakır'da geçirdiği zaman zarfında kendisini şehrin idealist ve hürriyetçi fikirlerini benimsemiş İhsan Nuri Bey, Necati Bey ve M. Ziya Bey (Gökalp) gibi İttihat Terakki yanlısı talebelerin ve memurların arasında bulur. İttihatçıların politik eylem ve ifadeleri kendisi için son derece cezbedici olmuştur. O artık grubun genç fertlerinden biri olarak yürütülen faaliyetlerin içerisinde yer alarak hem aksiyon hem de düşünce dünyası olgunlaşmaya dönük bir farklılaşma yolundaydı. Eğitiminin ileriki aşamalarını bu politik ortam ve aksiyoner eylemlerinden dolayı devam ettiremedi. Ancak kendisi bu durumdan memnun olduğu halde ailesi onun gibi düşünmemekteydi. Ailenin bu genç delikanlının gidişatından kaygılıydılar. Başına her an bir şey gelir korkusu Mart 1899 yılında önce Payas'a ardından Adana'ya sürülmesi ile somut hale gelmiştir.⁵ Muhtar Fikri Bey'in Payas'tan Adana'ya sürülmesinde annesi İffet Hanım'ın Diyarbakır'dan Sadaret makamına çektiği telgrafın etkisi olmuştur.⁶ İlginçtir ki II. Abdülhamid'in otoriter yönetiminin yurt çapında olağan bir uygulaması halini almış olan bireylere dönük siyasi sürgün ve sindirme yaklaşımı, dönemin bazı düşün ve politik kişileri üzerinde daha fazla olumlu etkiler yaptığı söylenebilir. Psikolojik olarak bu dönemin

³ İshak Şimşek, "Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbekirli Yöneticiler", Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2013, s. 242.

⁴ İshak Şimşek, a.g.t., s. 280.

⁵ Ahmet Uçar, Kemal Erkan, Selman Soydemir, *Adana İtidal Gazetesi 5 Eylül 1908-1 Temmuz 1909*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 10.

⁶ Ahmet Uçar, Kemal Erkan, Selman Soydemir, a.g.e., s. 13.

politik figürlerinin birçoğu savundukları siyasi argümanlara daha fazla düşünsel ve eylemsel boyutlarda kenetlenmeyi pekiştirmiştir. Bu sürecin Muhtar Fikri Bey üzerinde de hürriyet ve milliyet düşünceleri bağlamında ziyadesiyle etkileri olmuştur. Payas ve Adana sürgünleri her ne kadar aile ve sosyal çevresinden koparmışsa da bu gelişmeler onu yıldırmanın adeta düşünce ve tavırları üzerinde kuvvetlendirici bir etki yaparak yeniden doğmasına olanak sağlamıştır⁷. Özellikle hayatının ileriki yıllarında Adana ve çevresiyle özdeşleşmiş bir siyasi ve aydın karakter ismi haline gelir.

Muhtar Fikri Bey zamanla Adana/Seyhan çevresinde daha fazla mukim hale gelecektir. Burada yörenin köklü bir ailesi olan Ramazanoğullarından Hazım Bey'in kızı Müzeyyen Hanım'la evlenecektir. Bu evlilikten Mehmet, Fatma Nezihe, Mustafa Tekin, Ahmet Aydın ve Ülken adıyla beş çocuğu olacaktır. Müzeyyen Hanım her zaman Muhtar Fikri Bey'in arkasındaki en büyük destekçisi olmuştur.⁸

Vatansever ve aydın fikirleri ile bilinen Muhtar Fikri Bey, evliliğin de getirdiği sosyal sorumlulukla çalışmak zorundadır. Buradaki ilk iş deneyimini Adana Hamidiye Sanayi Mektebi'nde 1900-1901 döneminde fahri muallim olarak derslere girmesiyle başlar. 1901-1902 döneminde mektebin muallimliği yanı sıra kâtiplik görevini de üstlenir. Çalışkan ve heyecanlı yapısı ile mektebin fiziki çehresinin ve müfredat içeriklerinin gelişimine önemli katkıları olur. Mektebin 1902-1903 yıllarındaki görev çizelgesinde ise Muhasebe ve İmalat memuru olarak yeni görevler üstlenir.⁹ Mektebin bu yıllarda özellikle Muhasebe ve İmalat bölümünün gelişimine ve talebelerinin kendi yeteneklerinin keşfini ve bu vesileyle daha fazla geliştirmelerine dönük imkân sağlama çabaları büyük bir eser olarak arkasında bırakır. Muhtar Fikri Bey'in Sanayi Mektebi'nin gelişimi için harcadığı emeklerinden dolayı Adana Valisi Bahri Paşa'nın Ticaret ve Nafia Nezaretine yaptığı teklifin, Sultan II. Abdülhamid tarafından da uygun görülmesi ile kendisine siyasi bir muhalif olmasına rağmen 8 Temmuz 1905 tarihinde 5. rütbeden bir Mecidi nişanı ile taltif edilmiştir.¹⁰

Muhtar Fikri Bey, Adana Hamidiye Sanayi Mektebi'nde bulunduğu birkaç yılın ardından 1908 yılında okuldan ayrılır. Eğitimle uğraşmayı sevse de o siyasi açıdan bir

⁷ Gülşen Karabacak, "I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)", Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018, s. 62.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1933*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 786-787.

⁸ Şadi Fikri Gücüm'ün kişisel arşivinden "Diyarbakır 1. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne TBMM Genel Sekreterliği tarafından gönderilen 24793 sayı ve 5 Ekim 2010" tarihli yazı.

⁹ Ali R. Gönüllü, "Sultan II. Abdülhamid'in Bir Yadıgarı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi", *USAD*, S. 10, Bahar 2009, s. 179-202.

¹⁰ Ahmet Uçar, Kemal E., Selman S., *a.g.e.*, s. 15.

aksiyon karaktere sahiptir. Bu karakteri de siyasi hayatı boyunca hep şahsında baskın olmuştur. 1908-1909 arasında Adana’da gazeteciliğe merak sarmıştır. Payas’taki sürgün günlerinde tanıdığı, zamanla yakın arkadaş olduğu ve İttihatçı bir aydın olan İhsan Fikri ile beraber *İtidâl* gazetesini çıkarmaya başlarlar. Gazete Adana’nın siyasi ve entelektüel havasına yeni bir soluk getirir. Ülkenin içine sürüklendiği darboğazı ve uygulanan politikaları cesurane bir tavırla eleştirmekten geri durmaz.¹¹ Muhtar Fikri Bey, *İtidâl*’in yazı işleri müdürü olarak görev görüp gazetenin yayınlanmasında ve olgunlaşmasında önemli emekleri olmuştur. Ancak dönemin imkân ve diğer ekonomik koşullarından dolayı gazete 76. sayısından sonra kapanmak zorunda kalmıştır. Gazetedeki görevinden sonra Adana’ya özgü bir ekonomik faaliyet olan çiftlik ve tarım işleriyle uğraşmaya başlar.

Osmanlı’nın 20. yüzyılın ilk çeyreğinde peşi sıra ağır mağlubiyetler aldığı Trablusgarp, I. ve II. Balkan ve I. Dünya Savaşları ile siyasi, ekonomik ve sosyal çöküntüleri daha da ağır hale getirerek ömrünü tamamlamasına ramak bırakmıştır. Devletin Anadolu kısmında birçok yerel yerleşimde Müslim ve Gayr-i Müslim gruplar arasında huzursuzluklar vuku bulmaktadır. Gün geçtikçe bu rahatsızlıkların seviyesi daha karmaşık hal alması askeri ve silahlı çete durumlarını beraberinde doğurmaktaydı. Bu ortamda taşrada otorite boşluğu giderek derinleşmekte ve bireylerde can ve mal güvenliği önemli bir sorun olarak belirmektedir.

Bu sürecin sancılı geçtiği yerlerden birisi ise Osmanlı’nın kozmopolit bir coğrafyasını teşkil eden Çukurova bölgesiydi. Demografik açıdan Türk, Arap, Ermeni, Rum, Kürt, Çerkez ve diğer etnik grupların var olduğu bu yörede siyasi ve askeri olayların da seyri bir hayli yüksekti. Vatansever fikirlere sahip olan Muhtar Fikri Bey hayatının geri kalanını Çukurova halkının siyasi geleceği ve askeri süreçlerinde geçirecektir. İçine sürüklendiği yeni siyasi ve askeri durumlar, onun vatan sevgisini ve halkına olan bağlılığını kuvvetlendirerek bir şeyler yapmak gayesini daha samimi bir derinliğe sevk etmiştir.

Anadolu’da milli mukavemet ve istiklal süreçlerinde siyasi ve askeri sahalarda Ankara, Adana, Silifke, Tarsus ve Mersin dolaylarında gerek Kuva-yı Milliye grupları içerisinde yer almak suretiyle ve gerekse mebus olarak inandığı siyasi faaliyetler

¹¹ *İtidal*, 23 Ağustos 1908/23 Ağustos 1324.; Muhtar Fikri Bey’in *İtidal* gazetesinin herhangi bir sayısında köşe yazısı niteliğinde bir yazısına rastlanılmadı.

bağlamında vatanına karşı vazifelerini yerine getirmeye çalışmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da açılan I. TBMM’ye (Türkiye Büyük Millet Meclisi) İçel/Mersin mebusu olarak gider. 1923 yılına değin Ankara’da siyasi faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Bu zaman zarfında siyasi açıdan I. Grup’ta yer alarak II. Gruba ve diğer gruplara karşı Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer almıştır. 1923 yılında yenilenen genel seçimlere yılların yorgunluğu ve sağlık nedenlerinden ötürü katılmayarak Adana’ya döner. 23 Temmuz 1930 tarihinde vefat etmiştir. Ailesi 1934 yılında Soyadı Kanunu ile “Gücüm” soyadını almıştır.¹²

İki Faklı Politik Düzendeki Siyaset Yapmak

Osmanlı’nın çok uluslu, dinli ve dilli toplumsal yapısının zenginliğinde siyasi kuvvet tek bir ailenin elinde ve İstanbul merkezli bir karaktere sahipti. Gerçi Osmanlı’nın yaşadığı asırlar boyunca hem dâhilinde hem de haricinde siyasal örgütlenmenin tek ekseninde bir gelenek oluşturmamasından dolayı öteki denilebilecek veya muhalif unsur sayılabilecek kişi veya grupların varlığı mezkûr siyasi düzende boy göstermesi pek de beklenemezdi. Çünkü Fetret Devri, Cem Olayı, Düzmece Mustafa, Şeyh Bedrettin, Celali İsyanları ve zikredilecek birkaç vakanın dışında muhalefet olgusunun gerek toplum nezdinde –dini ve kültürel tutumlardan- ve gerekse merkezi siyaseti elinde bulunduran aktörlerin/sultanların şiddetli mukavemetiyle karşılık bulması, muhalif olmayı zorlaştıran en önemli tarihsel miraslardan biridir. Burada özellikle İslami idari gelenek içerisinde dört halife sonrasında merkezi siyasetin belirleyici aktör birey ve aileleri dinin temsilcileri/yorumlayıcılarıyla girdikleri zımni ittifak uzun vadede güçlü bir politik düzenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslam dünyasında meydana gelen siyasi olan ile manevi olanın karışımı idari düzen bir anlamda muhalif olmayı bilhassa Sünni-İslam âleminin düşünce kodlarında zorlaştırmıştır.

Zikredilebilecek başka tarihsel ve kültürel sebeplere karşın Osmanlı’nın geleneğinde muhalif olmak pek de tasvip edilen veyahut karşılığı olan bir duruşu temsil etmemekteydi. Haliyle uzun yıllar boyunca merkez ve taşra yönetimin asıl gayesi payitahta oturan tek ferdin idare etme isteğini karşılamaktı. Sarayın siyasi ve idari ekseninde türlü rekabetler ve tahtan indirme vakaları yaşansa da -Genç Osman, III. Selim, Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamid, Ali Suavi Olayı- örneklerinde olduğu gibi

¹² Şadi Fikri Gücüm’ün kişisel arşivinden “TBMM I. Dönem Mersin Milletvekili Ahmet Fikri’nin kısa olumluğudur” adlı resmi yazı.; *TBMM Albümü 1920-2010*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 52.; *Kuvayı Millîye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü*, Genel Kurmay ATASE Yayınları, Ankara 2012, s. 201.

Osmanlı yurdunda muhalefetin genetiğinde ihtilalci bir özellik pek bulunmamaktadır. İhtilalin başarısında veya başarısızlığında tarihsel örneklerin gösterdiği kadarıyla kan ve şiddet olağan bir durumdur. Sürgün ve adil olmayan mahkeme süreçleri de bu işin başka bir cabasıdır. Kısacası her gelen yeni kişi/grup muhalif gördüğünü ziyadesiyle hukuk, polisiye veya askeri yöntemlerle alt etmeye çalışmaktaydı. Osmanlı'nın bilinen ancak pek de zikredilmeyen bu siyasi görüntüsünün bir miras şeklinde Cumhuriyet'e de aksettirdiği malumdur. Muhalif olmak pek de hoş karşılanmayan bir durum olarak toplumsal hafızaya derin bir şekilde kazınmıştır.

Osmanlı'nın son yüzyılında genç bir birey olarak Muş'ta ve Diyarbakır'da toplum sorunlarıyla ilgilenen ve 1890'lardan itibaren boy göstermeye başlayan Muhtar Fikri Bey'in yetiştiği dönemin politik atmosferi ve kendisine kadar gelen siyasi mirasın portresi genel olarak böyledir. Bu gelenek ve ortamda siyasetin muhalif kanadında bulunuyor olmanın türlü zorluklarına hazır bir halde olmak gerekmektedir.

Muhtar Fikri Bey, Doğu bölgesinde eğitilmiş ve birçok devlet adamı yetiştirmiş köklü bir ailenin mensubu olmanın avantajlarını her zaman görmüştür. Gençlik yıllarından itibaren enerjik ve hırslı birisidir. Doğu'nun aydın ve bürokratları için bir toplanma/nefes alma yeri olan Diyarbakır'da bulunuyor olmak politik açıdan onun için önemlidir. Buranın elit ve sosyal mekânlarında kendine taban bulmaya çalışan İttihat ve Terakki yanlısı grubun içerisinde kendisini kısa zamanda bulur. İttihatçıların arasında bulunmak ve onların yayınlarını okumak kendisinde II. Abdülhamid iktidarına karşı siyasi muhaliflik karakterini daha da güçlü hale getirmiştir. Artık II. Abdülhamid'in ülkede takip ettiği siyasi yöntemleri Diyarbakır'ın sosyo-kültürel ortamlarında eleştirmekten hiç de çekinmemekteydi. Dönemin politik ortamında genç yaşına bağlı olarak ortaya koyduğu cesurane söylem ve tavırlarının sonucu, kısa vadede kendini gösterecektir. Sultan'ın jurnalcileri yurdun her yerinde olup, yapacakları ihbarlar için telgrafhanelere de pek yakındırlar. Osmanlı siyasetinde muhaliflerin sindirilmesi için icat olunan jurnalcilik meselesi öylesine tutmuştur ki bu müessese yeni formlar edinse de günümüze değin bazı mirasları süregelmıştır. Genç bir birey olan Muhtar Fikri Bey de II. Abdülhamid'e karşı siyasi tavır ve eylemlerinden dolayı takibat altındadır. Sürekli İstanbul'a jurnalleri geçmektedir. Siyaseten cesur olmanın ilk diyetini 1898-1899 yıllarında Hatay'ın Payas kazasına sürgün olmakla öder. Payas bu dönemde muhalif

aydın ve bürokratların sürgün edildiği bir merkezden uzak bir Akdeniz kazasıdır. Sürgün olanlar genelde Payas Kale'sinde tutulmaktaydılar.¹³

Kalede sürgün olmak Muhtar Fikri Bey için adeta bir dönüm noktası ve aynı zamanda bir mektep olur. Burada kaldığı müddetçe hem siyasi hem de askeri açıdan düşünce dünyası daha da derinleşerek olgun hale gelmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e akseden ve erki elinde bulunduranlarca kurumsal bir tavır haline gelmiş olan muhalif kişi ve gruplara karşı tahammülsüzlüğün siyasi, adli ve polisiye türünden dayatmalarına erken bir yaşta maruz kalması onun siyasi düşüncesinde derin izler bırakır. Öbür taraftan şahsında yaşadığı bu dramatik dayatmalar karşısında düşünce ve söylemlerinde daha fazla muhafazakâr ve aksiyoner olur.¹⁴

Payas Kalesi'ndeki sürgün vaziyetinden bir müddet sonra Bahri Paşa'nın da yardımıyla Adana'ya sürgün (1899-1900) edilmesiyle hayatında yeni bir süreç başlayacaktır. Aslında siyasi ve adli baskıya bağlı yaşanan mekân değişimleri, hayatında temelli bazı değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Nispeten daha kozmopolit bir ortama sahip olan Adana ve Mersin dolaylarında II. Abdülhamid karşıtı İttihatçıların arasında yeni bir siyasi çevre edinmiş ancak biraz daha temkinli bir tavır içinde olmayı yeğlemiştir. Adana ve çevresinin kozmopolit yapısı ve entelektüel taraflarıyla da ilişkilerini geliştirmekte bu süreçte yeni dostlar edinmekteydi. Burada İhsan Fikri, Hayri Bey, Vasfi Bey, Dr. Eşref Bey ve gibi Çukurova'nın aksiyoner ve İttihatçı entelektüelleri arasında yer almaya başladı.¹⁵

II. Meşrutiyet'in 1908 senesinde sansasyonel bir şekilde gerçekleşmesi bir anlamda siyasi ve polisiye baskılardan kurtulmayı sağlamaktaydı. Artık düşüncelerini daha rahat ifade edebilmenin imkânını yakalamıştır. Adana'da haftanın iki günü okurlarıyla bulaşacak olan *İtidâl* gazetesini yakın arkadaşı ve koyu bir İttihatçı olan İhsan Fikri Bey'le beraber 5 Eylül 1908 tarihinden itibaren neşretmeye başlamıştır. Bu süreçte gazetenin yayın müdürü görevini kendisi üstlenmiş ve gazetenin çıkması yanı sıra Adana'nın entelektüel ortamında tutunması için yoğun çabaları olmuştur. Gazete haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri neşredilmekteydi. II. Meşrutiyet ortamının

¹³ Gülşen Karabacak, "I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)", Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018, s. 62.; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1933*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 786-787.

¹⁴ Osman Karlangıç, "İkinci Meşrutiyet'in İlanının Adana'ya Yansımaları ve Şehirdeki Asayiş Sorunları (1908-1909)", *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, 2019, s. 131-149.

¹⁵ Kasım Ener; *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1970, s. 86.; Genel Kurmay ATASE Yayınları, a.g.e., s. 201.

göreceli rahat siyasi ortamında çıkan İtidâl, 76'ncı sayısını neşrettiği 31 Temmuz 1909 tarihine kadar Adana'nın yerel basınında boy göstermiştir. Bu dönemde İttihatçı fikirleri benimsemiş olan Muhtar Fikri Bey rahat bir siyasi aktivite dönemi geçirmiştir. Yerel basın bağlamında ortaya koyduğu vatan için ittifadın önemi, Adana'nın sosyal ve ekonomik sorunları yanı sıra modernleşme gelişmelerinin de ele alınıp tartışıldığı gazete yerel basın bağlamında önemli bir örnektir.¹⁶

I. Dünya Savaş'ı süresince Adana'da milli bilincin ortaya çıkmasında Muhtar Fikri Bey'in çabaları sürmüştür. 9 Kasım 1918 tarihinde Çukurova bölgesinde İskenderun, Dört Yol, Hatay, Mersin ve Adana'nın 18 Aralık'a değin sırasıyla işgal edilmeleri bölgede büyük bir tepkinin ve Kuvay-ı Milliye'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın da direktifleriyle Çukurova bölgesinde Kuvay-ı Milliye müfrezeleri oluşturulmuş ve Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermenilere karşı Müslüman ahali korunmaya çalışılmıştır.¹⁷ Devrin siyasi ve askeri koşullarının yanı sıra şahsında taşıdığı vatan sevgisinin de etkisiyle Muhtar Fikri Bey siyasi mücadelesine Adana ve Mersin dolaylarında devam etmiştir. Aksiyoner bir kişiliğe sahip olmasından ötürü askeri mücadelelerden geri kalmamıştır. Özellikle Adana ve Mersin havalisinde gerek Ermeni komitalara ve gerek Fransız işgal kuvvetlerine karşı ön saflarda mücadele vermiştir. Fransız işgaline karşı müdafaa ve mücadele için kurulmuş bulunan Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye Teşkilatı'na katılır. Silifke ve Pozantı yörelerinde halkın direnişe katılması ve Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasında önemli emekleri geçmiştir. Bu süre zarfında Ankara'da açılan I. TBMM'ye mebus olarak seçilmelerine rağmen Dr. Eşref (Akman) ve İsmail Safa Bey (Özler) ile bu tarihlerde Çukurova bölgesinde Kuvay-ı Milliye'nin kuvvet bulması yönünde çalışmalarından dolayı Meclis'e intisaplarının bir müddet tehir edilmesi yönündeki 5 Temmuz 1920 tarihli talepleri kabul görülünce buradaki askeri ve siyasi propaganda çalışmalarına devam etmişlerdir.¹⁸

Adana havalisinde gerçekleşen Fransız işgaline karşın halkın direnişinin yükselmesinde sembol kişilerinden biri de Muhtar Fikri Bey'dir. 25 Kasım 1918

¹⁶ Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325) III", *Kebikeç*, S. 4, 1996, s. 39-42.; Gazete hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Uçar, Kemal Erkan, Selman Soydemir, *Adana İtidal Gazetesi 5 Eylül 1908-1 Temmuz 1909*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

¹⁷ Şerife Yorulmaz, "Çukurova'da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri", *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005, s. 345-373.

¹⁸ İbrahim Bozkurt, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 41, S. 2, 2017, s. 81-112.

tarihinde Adana'nın işgale uğraması ile beraber Muhtar Fikri Bey bir grup arkadaşı ile Silifke dolaylarında Kuva-yı Milliye hareketi içinde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu süre zarfında İsmail Safa Bey ile İstanbul'a geçseler de başkentin siyasi ve askeri ortamının güvensizliğinden tekrar Çukurova havalisine geri dönerler ve burada milli direniş için daha fazla emek harcamaya başlarlar. Ankara'da vatanın kurtarılmasının yolunda olağanüstü yetkilerle mücehhez millet meclisinin açılması için Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yürüttüğü faaliyetler Anadolu'da heyecanla takip edilmekteydi. Sancak ve livalardan seçilecek mebus adayları titizlikle belirlenmekteydi. Mersin için 5 mebus kontenjanı ayrılmış ve adaylardan dördünü bizzat Mustafa Kemal Paşa belirlemişti. Belirlediği isimler şunlardı: Albay Fahrettin Bey, Albay Selahattin Bey, Adanalı İsmail Safa Bey ve Adanalı Muhtar Fikri Bey'dir. 13 Nisan 1920 tarihinde Elvanlı nahiyesinde yapılan seçimlerde bu dört isim de mebus olarak seçilir.¹⁹ Muhtar Fikri Bey'in 9 Temmuz 1920'de başlayan Fransız askeri hareketlenmesine karşın Yüreğir ve köylerinde işgale karşı mukavemet amacıyla halka dönük siyasi propagandanın yürütülmesinde ve ihtiyaç duyulan silah ve cephenin temininde önemli gayretleri olur.²⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Pozantı'da yapılacak Müdafaa-i Hukuk kongresi için 5 Ağustos 1920 tarihinde şehre gelmesine müteakiben Mersin mebusları olarak Muhtar Fikri Bey, İsmail Safa Bey ve Selahattin Bey de buraya hareket ederek kongreye intisap göstermişlerdir. Kongre de Mustafa Kemal Paşa'nın karşılanması ve beyan ettiği düşüncelerin halk nazarında itibar görmesi için siyasi propaganda görevini yürüttüler.²¹ Milli Mücadele'nin devam eden askeri safhalarında vukua gelen olaylar siyasi sahnenin de netleşmesine imkân sağlamaktaydı. Elde edilen her bir askeri başarı akabinde yeni siyasi zaferleri beraberinde getirmekteydi. Bu bağlamda Sakarya Savaşı'ndan sonra Ankara Hükümeti ile Fransızlar arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Çukurova ve havalisinin işgal süreci bitirilmiştir. Halkın ve Ankara'nın ortak dayanışmasının yanı sıra Muhtar Fikri Bey gibi yerelde ter döken vatanseverlerin gayreti ile elde edilen bu siyasi sonucun neticesinde yöre rahatlamaya başlamıştır. Bu süre zarfında Muhtar Fikri Bey intisapta geç kaldığı Ankara'daki Milli Meclis'in yolunu tutar. Artık aktif bir şekilde meclis faaliyetlerine intisap gösterir.

¹⁹ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi 1918-1922", Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 286.

²⁰ İ. Bozkurt, *a.g.t.*, s. 81-112.; Gülüstan Köse, "Birinci Mecliste Adana Milletvekilleri ve Faaliyetleri", Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2012, s. 30.

²¹ Erdem Çanak, "Atatürk'ün Adana Ziyaretleri", *ATAM Dergisi*, S. 90, Aralık-2014, s. 49-81.

Muhtar Fikri Bey'in I. Meclis'te mebusluğunun kabulüne dair mazbatası "*Mersin Mebusu Fahreddin, Salâhaddin, İsmail Safa, Muhtar Fikri beylerle Emin efendinin intihap mazbataları hakkında Tetkiki*" teklif başlığıyla genel kurulunda görüşülerek 15 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilmiştir.²² Meclise intisaplarından sonra, 20 Temmuz 1922 tarihinde Trabzon'dan gelen bazı şikâyetlerin araştırılması gayesiyle İcra Vekilleri Heyeti'nce kurulan üç kişilik mebus komisyonuna dâhil edilir. Trabzon vilayeti ile ilgili halkın şikâyetlerinin araştırılması amacıyla kurulan heyet ile Trabzon'a gider.²³

Muhtar Fikri Bey I. Meclis çatısı altında yürütülen çalışmalarda ilgisi olan bir mebus olarak belirlemektedir. 14 Aralık 1920 tarihli oturumda Meclis başkanlığına sunduğu "*Mersin mebusu Muhtar Beyle rüfekasının, Adana muhacirinin muavenet edilmesine dair takriri ve Muvazene-i Maliye encümeni mazbatası*" başlıklı takrir 21 Aralık 1920 tarihli genel kurul görüşmelerinde Maliye Encümeni Komisyonu'na havale edilmiştir.²⁴ Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele'nin siyasi ve idari açıdan keskin bir dönüm noktasını Başkomutanlık Yasası teşkil etmektedir. Meclis'in bütün yetkilerini kısa bir müddet için Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesi gibi siyasi, hukuki ve askeri taraflarıyla zor bir kararın alınması sürecinde Meclis'te görüşmeler sancılı geçmekteydi. Genel kurula gelen ilgili kanun: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun*" başlığıyla sunulmuştu. Mecliste uzun ve hararetli görüşmelerin ardından 5 Ağustos 1921 tarihinde mecliste kabul edilmişti. Muhtar Fikri Bey de kanunun kabul yönünde oy kullanan mebuslar arasındaydı.²⁵ Milli Mücadele yıllarında I. TBMM hukuki, idari ve siyasi açıdan geniş yetkilere sahip bir kurum olarak görev yapmaktaydı. Meclis üyelerinin birçoğunda ülkenin içinde bulunduğu zorlukların ivedilikle aşılması ve akabinde çağdaş ve bağımsız bir toplum olma gayesi, egemen bir düşünceydi. I. TBMM'nin Evrak ve Tahrirat Müdürü Necmettin Sahir (Sılan) Bey tarafından bu dönemde hazırlanan bir anketin maksadı şöyledir: "... kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin feyizdar ve semeradar olması neye mütevakkıftır"²⁶ Kendi üyelerine dönük böylesi bir anketin yapılması dönemin meclis üyelerinin sahip olduğu düşünce ve kanaatlerinin

²² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, 1920, s. 313.; TBMM Seçim Mazbatası, SM. 347.1.1.

²³ İ. Bozkurt, a.g.t., s. 81-112.

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, 14 Aralık 1920, s. 4.; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, 21 Aralık 1920, s. 457-458.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, 5 Ağustos 1921, s. 21-22.

²⁶ Ahmet Demirel, "Kurtuluş Savaşı Sırasında Milletvekillerinin Savaş Sonrası Türkiye'sine Bakışları", *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, TBMM Kültür, Sanata ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004, s. 5.

öğrenilmesinde önemli bir kaynak hüviyetindedir. Bu ankete Meclis'te I. Grup'ta yer alan Muhtar Fikri Bey 22-24 Temmuz 1922 tarihinde cevap vermiştir.²⁷ Muhtar Fikri Bey'in cevabı şu ifadelerden oluşmaktadır:

*“Hayatın bütün mücadeleleri tehlikeden tahaffuz-ı nefis esasına müstenittir. Tehlikeyi idrak edebilen herhangi bir ferd nasıl kendini muhafazaya mecbur ise menfaatleri müşterek olan cemaatler de muhafaza-i mevcudiyet için müttehiden hareket etmek ıztırarındadır. Bizim bugünkü istiklal mücadelemizde milletin harp sahnelerinde göstermiş olduğu azim ve irade kabiliyetlerini yarınki iktisat sahalarına nakil ve tevcih edebilmek için Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ahkâmının ve ona müteferri şuralar ve nevahi kanunlarının bir an evvel ikmalıyla mevki-i tatbiki vaz'ı mücahedemizin semeredar olmasını temine matuf en iyi bir çare olacağı kanaatindeyim”.*²⁸ Türkiye'nin yakın dönem tarihinde Milli Mücadele ve sürecinde gerçekleşen her bir olayın ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu süreçte gerçekleşen bazı askeri olayların doğurduğu sonuçlar ileride siyasi ve toplumsal açılardan tartışmalı durumların çıkmasına neden olmuştur. Ancak Milli Mücadele'nin başarıyla askeri safhasının bitmesinin hemen ardından Meclis'te mebuslarca verilen bir teklif hayli dikkat çekici olmuştur. Bu düşünce I. TBMM'nin Ankara'dan Kayseri veya başka bir şehre nakledilmesi meselesidir. 19 Ekim 1922 tarihli Meclis görüşmelerinde *“Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyle arkadaşlarının, Meclisin Ankara'dan başka bir mahalle nakli hakkındaki 115 imzalı takrirleri”* hakkında teklifin imzalayanları arasında Muhtar Fikri Beyde bulunmaktadır. Takririn oldukça kalabalık bir mebus grubu tarafından imzalanması dikkat çekicidir. Takririn verilmesinde asıl gaye Milli Mücadele'nin hemen sonrasında olması ve Ankara'da yaşam ve imkân sorunlarının belirtilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Takririn neden verildiğine dair ifadeler şöyledir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaste-i Celilesi'ne Anadolu topraklarında Yunan Ordusu mevcud olduğu sırada Meclisi Âlinin Ankara'da ikameti bir zaruret idi. Fakat bugün Lehülhamd mezkûr mâni kahir ve izale edildiğinden ve Ankara'nın gerek ev bulup aile iskân etmek ve gerek fevkalâde galâyı esar sebebiyle geçinebilmek hususlarında mebus ile memurine ve ricali askeriye ve zâbitana irade ettiği müşkülât ve ıstırabatın devamına artık mahal ve lüzum kalmadığından daha iyi ve müsait şeraiti maişet arz

²⁷ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 22.; Fahri Çoker, a.g.e, s. 303.

²⁸ İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri..., s. 309.

*eden Bursa veyahut Konya veyahut İzmir şehirlerinden birine Meclisi Âlinin naklini müstaceliyetle teklif ederiz”.*²⁹

Milli Mücadele'nin yürütüldüğü zaman diliminde yurdun birçok bölgesinde vuku bulan yerel direnişler ve halkın fiili desteği kuşkusuz tarihi bir öneme ve yere sahiptir. Bu süre zarfında kendi yörelerinde askeri ve siyasi gayretleri ile öne çıkan isimlerin Meclis tarafından madalya ve benzeri taltiflere mazhar kılınmışlardır. Muhtar Fikri Bey de bu örnek kişilerden birisidir. 21 Nisan 1925 tarihli TBMM genel kuruluna önerilen ilgili tezkereye göre kırmızı-yeşil şeritli madalya ile onurlandırılmıştır. Tezkereye göre:

“Adana Mebusu İsmail Sefa ve Mersin Mebusu sabıkı Muhtar Fikri Beylerin [hâmil oldukları İstiklâl Madalyaları şeritlerinin kırmızı-yeşile tebdiline dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresi.

-Heyeti Umumiyyeye Mücadele-i Milliye esnasında Adana muntakasında, cepheye bilfiil ateş hattında ifayı vazife eyledikleri tebeyyün eden Adana Mebusu İsmail Sefa ve Mersin Mebusu sabıkı Muhtar Fikri Beylerin hâmil oldukları istiklâl madalyaları şeritlerinin, istiklâl madalyası Kanununun madde-i mahsusasına tevfikân kırmızı-yeşile tebdilini arz ve teklif eylerim efendim.

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım”*³⁰

Osmanlı'nın az gelişmiş taşra bölgelerinden biri olan Doğu Anadolu'nun Muş/Diyarbakır'ında başlayan hayat mücadelesi 54 yıl boyunca birçok olayı, anıyı ve kişileri barındırmaktadır. Doğu Anadolu'dan sürgün olup geldiği Çukurova'nın büyük kozmopolit şehri Adana'yla zamanla ismi özdeş olmuş bir siyasetçi, gazeteci, Kuva-yı Milliyeci ve her şeyden öte bir aile reisidir. Vatanın bağımsızlık ve selameti yolunda üstüne düşen vazifeleri gerek Kuva-yı Milliye ve gerekse I. TBMM içerisinde yer almak suretiyle ziyadesiyle yerine getiren bir hürriyetçidir. Milli bağımsızlık yolunda gösterdiği vazifelerden ötürü TBMM kendisini kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile taltif etmiştir. Lakin ailesine ve işlerine daha fazla zaman ayırmak adına Lozan Antlaşması'ndan (1923) sonra Ankara'dan ayrılarak çok sevdiği Adana'ya geri döner. 23 Temmuz 1930 tarihinde hayata veda eder.³¹

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, 19 Ekim 1922, s. 25-26.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 18, 21 Nisan 1925, s. 1.

³¹ TBMM Albüm, C. 1, 2010, s. 52.; Ölüm tarihi 17 Haziran 1930 olarak da geçmektedir bkz. Şadi Fikri Gücüm'ün kişisel arşivinden “TBMM I. Dönem Mersin Milletvekili Ahmet Fikri'nin kısa olumluğudur” adlı resmi yazı.

Sonuç

Yakın dönem Türk tarihi özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci hem bir kopukluğu hem de sürekliliği bir arada barındıran zaman aralığıdır. Bu tarihsel süreç üzerinde yerli ve yabancı birçok akademisyen, araştırmacı ve yazar söz söylemeye ve yazı yazmaya devam etmektedir. Ayrıca bu zaman aralığında vukua gelen bazı olaylar üzerinde tartışmalar tarihçilerin yanı sıra siyasi, bürokratik ve de sivil kesimlerin arasında da devam etmekte ve pek de uzlaşma sağlanmadığı görülmektedir. Bu tartışmalara katkı bağlamında mezkûr zaman aralığında yaşamış bireyler ile ilgili yapılan biyografi çalışmaları verdikleri yeni ayrıntılar ve ayrıca pek az kişinin bildiğinin genel hale getirilmesi bağlamında kıymetli çalışmalar olarak belirlemektedir.

Ahmet Muhtar Fikri (Gücüm) Bey Osmanlı'dan Cumhuriyete siyasi, askeri, eğitimci, gazeteci ve diğer kimlikleri ile önemli bir figür olmuştur. Muş'tan başlayan hayat hikâyesi Diyarbakır, Payas ve Adana ekseninde yeni vaziyetler kazanırken dönemin sosyo-politik, ekonomik ve toplumsal halleri onun üzerinde derin izler bırakmıştır. İttihatçıların arasında siyasette başladığı eylemlerine I. Dünya Savaşı sonrasında Çukurova bölgesinde cesur bir Kuva-yı Milliyeci vatansever olmuştur. I. TBMM'nin açılması ile Mersin mebusu olarak gittiği Ankara'da Mustafa Kemal Paşa yanlısı bir siyasi tavır içerisinde olup ve I. Grup'ta yer almıştır. Bir dönem Adana Hamidiye Sanayi Mektebi'nde idarecilik ve öğretmenlik yapmış sonra Adana'nın yerel basının ilk örneklerinden İtidal gazetesini çıkaran simlerden birisi olmuştur. Ayrıca bir aile reisi olarak bereketli Çukurova topraklarında çalışkan bir çiftçi olarak da yöre ekonomisine önemli katkıları olmuştur. Sonuç olarak Ahmet Muhtar Fikri Bey yaşadığı zaman aralığında vukua gelen olay ve düşüncelerin etkisinde yeni tercihler yapmasına karşın, kendisi de tarihin hem bireysel, milli hem de bölgesel düzeyde değişimleri üzerinde etkiler yapmıştır.

Kaynaklar

TBMM Albüm 1920-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Seçim Mazbatası, SM. 347.1.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, 5 Ağustos 1921, s. 21-22.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 18, 21 Nisan 1925, s. 1.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, 1920, s. 313.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, 19 Ekim 1922, s. 25-26.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, 14 Aralık 1920, s. 4.

AKSOY, E. B., “Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri”, Doktora Tezi, Ankara 2013.

BİRİNCİ, A., “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325) III”, *Kebikeç*, S. 4, 1996, s. 39-42.

BOZKURT, İ., “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Mersin Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 41, S. 2, 2017, s. 81-112.

ÇANAK, E., “Atatürk’ün Adana Ziyaretleri”, *ATAM Dergisi*, S. 90, 2014, s. 49-81.

ÇELİK, K., “*Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi 1918-1922*”, Doktora Tezi, İstanbul 1993, s. 286.

ÇOKER, F., *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919 – 1933*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

DEMİREL, A., “Kurtuluş Savaşı Sırasında Milletvekillerinin Savaş Sonrası Türkiye’sine Bakışları”, *İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, TBMM Kültür, Sanata ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004.

ENER, K., *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayınları, Ankara 1970.

GÖNÜLLÜ, A. R., “Sultan II. Abdülhamid’in Bir Yadigârı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi”, *USAD*, S. 10, Bahar 2009, s. 179-202.

İlk Meclis Anketi Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanata ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2004.

İtidal, 23 Ağustos 1908/23 Ağustos 1324.

KARABACAK, G., “I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Mersin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)”, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018.

KARLANGIÇ, O., “İkinci Meşrutiyet’in İlanının Adana’ya Yansımaları ve Şehirdeki Asayiş Sorunları (1908-1909)”, *Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, 2019, s. 131-149.

KÖSE, G., “Birinci Mecliste Adana Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2012.

Kuvayı Millîye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü, Genel Kurmay ATASE Yayınları, Ankara 2012.

Şadi Fikri Gücüm’ün kişisel arşivi.

ŞİMŞEK, İ., “*Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbekirli Yöneticiler*”, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2013.

UÇAR, A., Kemal E., Selman S., *Adana İtidal Gazetesi 5 Eylül 1908-1 Temmuz 1909*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

YORULMAZ, Ş., “Çukurova’da Kuva-yı Milliye Yapılanmasının Temel Özellikleri”, A. Ü. *TTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005, s. 345-373.

Ekler

Ek-1: Ahmet Muhtar Fikri Bey I. TBMM'de (TBMM Albüm, C. 1, 2010, s. 52.)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Versin Milletvekili Ahmet Fikri in
kısas olmaktadır.

Adı ve Soyadı [*]	AHMET MUHTAR FIKRİ GÜCÜM	Kesitleri	
Balasanın ve anısının adı	MUSTAFA İZZET	İlim rütbesi	
Doğum yeri	MUŞ	Seğiriden evde- ki nöbeti ve işi görü	Çiftelice
Doğum tarihi	1295	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	evl. Alt Çocuk
Öğrenimi	İstanbul	Osmanlı Meclisi Meclisinin Milletvekilliği zarfında eğitim gördü	Hayat
Birliği önder	Faşizm	19-6-1930 tarihli	
Neden arzulan- tı olduğu			

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Mallakiyet aleyhinde bulunduğundan, Subat 315 tarihinde Diyarbakırdan Payas
kalanına tahsisini, Orada bir müddet kaldıktan sonra Adana'ya terk edilmiş
ve meşrutiyet ilanına kadar Adana'da menfi hayat yaşamıştır. Bu müddet
zarfında Sanayi mektebinde muallimlik ve müderrislik yapmıştır.
Mütareke sonrasında Adana'yı terk ederek Anadoluya
illice etrafı ve satan müdafası için bütün beşiriyetle
çalışmıştır. Çankırı'da ilamından ölümüne kadar geçen
zaman içerisinde bir çok satan hünerlerinde bulunmuştur.

[*] Sogunl Kuvvetinden özel ünvanlar aldıkları soyadı konular.

Ek-2: TBMM'de Muhtar Fikri Bey Hakkında Tutulan Olumlama Kaydı (F. Şadi Gücüm
Arşivinden)

Ek-3: İttidal gazetesinin ilk sayısı (23 Ağustos 1908)